Վարպետը, դարձին, բան մը չնկատեց, ու ճաշին վեր տարաւ հէլվան.

— Վարպետ, մոխիրով եփեր ես հէլվան, հարցուցեր էր վարդապետը...

Այդպէս ալ վերջացաւ մեր այս արկածը...

Օրմէս լուրը կ'ուշանար. աւելի ճիշտը՝ մեզի չէր հասներ. մեզ խնամող ընտանիքը մօրս զրկած ամբողջ դրամը ինք կը գրպանէ եղեր, անհետացնելով անշուշտ նամակները։ Անոր գործին չէր գար որ Իզմիթէն մենք շուտ մը զատուինք։ Ո՞ւր պիտի գտնէր մեզի նման որս...

Չորս ամիս ճգնեցանք այդպէս։

Ճարը նորէն վարպետը խորհեցաւ. քառասուն զրուշ մը դրաւ մեր ձեռքը, ու խորհուրդ տուաւ Պոլիս մեկնիլ։ Առտուն մութնուլուսուն համբայ պիտի ելլէինք տունէն գաղտուկ մը, պիտի քալէինք մինչեւ Տէրինճէ, ու հոնկէ պիտի առնէինք մեր տոմսակները. Իզմիթն էր դժուարին կէտը. անկէ անդին անցագիր չէին հարցներ. Տէրինճէն «ազատ գօտի»ին մէջ կ'իյնար, ու կառախումբ նստողը չէին նեղեր հոն. ոչ իսկ հարցուփորձ կ'ըլլար։

Եթէ հարցում ըլլար մեզ՝ պիտի ըսէինք.

— Իզմիտի Մխիթարեանէն ենք՝ Պոլսոյ Մխիթարեանը կ'երթանք...

* * *

Որպէսզի ընթերցողը միտքը չչարչարէ թէ ինչ եղաւ անկէ յետոյ, ատ ալ պատմեմ հոս կարճ մը։

Դիշեր էր երբ Հայոտար Փաշա հասանք։ Բազմութիւնը կառախումբէն սկսաւ պարպուիլ։ Եղբօրս ձեռքէն բռնած՝ խառնուեցայ ես ալ բազմութեան։ Ես ինչ գիտնայի որ ուղղակի շոգենաւ կ'երթայինք այդպէս. ոչ իսկ զգացի երբ նաւը ճամբայ ելաւ. անընդհատ բարի վարպետին ըսած յանկերգն ու մօրս հասցէն կ'որոճայի մտքիս մէջ, երբ մարդ մը տնկուեցաւ առջիս.

— Տոմսակ...

Ա՜խ, երթայ երթայ ու չգայ ետ դողը որ կռնակէս վար մաղուեցաւ այդ պահուն. ոստիկան կարծեցի մէկէն այդ խոժոռ մարդը, ու սկսայ թոթովել.

— Իզմիթի Մխիթարեանէն ենք ու Պոլսոյ Մխիթարեանը կ'երթանք...

Մարդը՝ որ տոմսակ ծակողն էր՝ կ'ուրեւայ մեր դրութիւնը կռահեց. կարեկցելո՞ւն թէ պարզեւի մը յոյսով՝ հարցուց հասցէն ուր պիտի երթայինք։

— Ըսթամպօլտա, Կալաթատա, Եիւքսէք Գալտերըմտա, Գահվէճի Միքայէլ աղա վասըթասըլա... (Կ. Պոլիս, Գալաթիա, Եիւքսէք Գալտերըմ, սրճագործ Միքայէլ աղայի շնորհիւ...)։

Հազիւ նկատեցի մարդուն քմծիծաղը. կրկներ էի պարզապէս մօրս հասցէն՝ այնպէս ինչպէս կը գրէինք Իզմիթէն մեր իրեն զրկած նամակներուն վրայ...

Շոգենաւը պարպուելուն՝ մարդը մեզ առջին ձգեց, մեզ տանելու ըսած հասցէիս։

Մնացածը Բազմավէպի ընթերցողներուն համար չէ...

* * *

Ուրկէ՞ ուր միտքս ձգեցիր, Հայր Բազմավէպ, այդ սեւ ու քաղցր օրերը՝ զորս ես կը կարծէի թաղած ըլլալ սրտիս մէջ։ Ուրկէ՞ ուր միտքս բերիր չորս ամիսները՝ զորս անցուցի ես Մխիթարեան վարժարանի խոհանոցին մէջ, ազնիւ վարպետը՝ որուն անունն անգամ տարիները խլեցին ինծմէ, իմ հէք եղբայրս՝ որ չորս ամիսներու իմ տառապանքս կիսեց այդ խորթ քաղքին և որ վաղուց է չկայ մեծ–սպանդին զոհ տուած ըլլալով իր 23 գարունները, ու բարի՛ Հայր Դաւիթը՝ որ հայերէնի դաս կու տար ինծի, և որուն, աւա՜ղ, մոխիր կերցուցի ես օր մը...

Չէ՞ր արժեր որ յոբելեանի այս օրը ոգեկոչէի այդ քաղցր մեռելները, մտքիս մէջ արծարծէի անուշ աչքերը Մխիթարի նկարին՝ որ հայր Դաւիթին խուցը կը զարդարէր, և կայծը՝ որ թերեւս իմ հոգիս մէջ ալ ինկաւ, երբ հայերէնի դասս կ'երթայի առնել։

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՑ ԴԵՐԸ
ԻՄ ԳՐԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻՆ ՄԷՋ

1864ին ծնած եմ Կ. Պոլսոյ Բերա թաղին մէջ, և մկրտուած եմ նոյն թաղի Ս. Յովհան Ոսկեբերան եկեղեցին, կոչուելով Գարլօ, – բնականաբար առանց իմ հաւանութիւնս առնելու...։

Որովհետեւ ծնողներս Գաղատացի էին, իմ մայրենի լեզուս եղած է բուրքերէն, նոյն իսկ նախակրթական վարժարանի մէջ, ի Ս. Յակոբ (Պանգալտի), – որ իմ միակ զպրոցս եղած է, – մեր առօրեայ գործածած գրքերն ալ մասնաւոր կերպով մեզ համար պատրաստուած՝ հայատառ թուրքերէն էին։

Մխիթարեանց և Մուրատ–Ռափայէլեան վարժարանի մասին գաղափար չունէին վարժարանի մասին գաղափար չունէին դեռ։ Մեր ընտանեկան յարաբերութեան ժամանակ ծանօթացանք մեզ պէս թեանց ժամանակ ծանօթացանք մեզ պէս Թրքախօս տիկնոջ մը հետ, որուն երէց որդին, որ կարծեմ Գարայեան կը կոչուէր, «հեռու տեղ» Վենետիկ՝ զպրոց գացած էր, և հայերէն կը խօսէր։

Այս երիտասարդը տնեցիք կ'անուանէին «Հայաստան», վասն զի սովորութիւն ունէր պատերուն վրայ «Հայաստան» գրել ու «Հայաստան» բացագանչել։

«Վենետիկ» ու «Հայաստան» անունները նոր կը սորվէի, Մուրատ–Ռափայէլեանէ մը։

Տարիներ ետք երբոր խելահաս եղայ, և այս երկու բառերու նշանակութիւնն իմացայ, առաջին գործս եղաւ «Գարլօ» անունս փոխել «Կարապետ»ի։

Երկրորդ գործս եղաւ՝ Վենետիկէն և Զմմառէն վերադարձող երիտասարդներու հետ շփում հաստատել, և իմանալ «Հայաստան» բառին նշանակութիւնը։

Ու սկսայ հայերէն սորվիլ, – ինքնօգնութեամբ։

Առաջին հայերէն գիրքը զոր խորհուրդ տուին կարդալ ընկերներս՝ Հ. Ղեւոնդ Ալիշանի «Յուշիկք հայրենեաց Հայոց» հատորներն էին, զորոնք գրեթէ կը լափէի և գոց կ'ընէի անկողնիս մէջ, իբրեւ աղօթագիրք, և կը նշանակէի չհասկըցած բառերս։ Այս գրութեամբ՝ երբ չորս հինգ անգամ կը կարդայի զանոնք, ի նշան յառաջադիմութեան՝ Ալիշանի «Շնորհալի և պարագայ իւր»ը մատանիշ ըրին, միեւնոյն ժամանակ յանձնարարելով կարդալ նոյն Ալիշանի «Նուագներ»էն՝ «Հայրուենի»ն, և «Նշմարք Հայկականք»ը։

Այս միջոցին «Ընդ եղեւնեաւ»ն ամբողջութեամբ ընդօրինակեցի, զրաբարի վարժութեան համար։

Այս կերպով Ալիշանի սիրահար մը դարձայ։

Ուրախ եմ ըսելու որ 1901ի Մխիթարեան Միաբանութեան Երկհարիւրամեայ Յոբելեանին՝ Հ. Ալիշանի օծեալ ձեռքերն համբուրելու երջանկութիւնն ունեցայ, կարօտս առնելով անկէ։

Աշխարհաբարի համար ինձ առաջնորդ եղաւ Հ. Արսէն Այտընեանի «Քննական քերականութիւն»ը, իսկ զրաբարի համար՝ Հ. Արսէն Բագրատունիի «Ի պէտս զրաբարոյ»ը։

Եւ Հ. Արիստակէս Գասգանտիլեանի ու Հ. Յուսիկ Մէհրապի ցուցումներով՝ Սեղբոս–խանէն իրարու ետեւէ տուն փոխադրեցի Վիրգիլիոսի «Մշակականք»ը, Հոմերոսի «Իլիական»ը, Միլտոնի «Կորուստ զրախտին», Հիւրմիւզներու գործերը, և ուրիշներ։

Եւ, օր մըն ալ, «Գարլօ Պասմաճեան»ի տեղ հրապարակ ելաւ՝ մի

digitised by A.R.A.R.@